

УДК 37.011.3-051:[378.015.3:005.32]
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.92.27>

Л. Д. Зеленська

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0002-3324-5173>

Б. Р. Зеленський

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: АНАЛІЗ ДОМІНУЮЧИХ МОТИВІВ

У статті подано теоретичні узагальнення науковців щодо сутнісних характеристик дефініції «професійне зростання особистості», «професійне зростання здобувачів вищої освіти», «мотивація здобувачів вищої педагогічної освіти до професійного зростання». Проведено емпіричне дослідження на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди з метою виявлення домінуючих мотивів професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти, як-от: бажання отримувати якомога більшу грошову винагороду; прагнення уникати критики з боку викладачів, батьків, одногрупників; бажання кар'єрного зростання; потреба у досягненні соціального престижу, поваги оточуючих; задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю; прагнення до самореалізації, самоствердження в педагогічній діяльності. До уваги брали стать і рік навчання здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями). Вибірка складала 511 респондентів.

Отримані дані свідчать про домінування внутрішніх мотивів професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти, а саме: мотиву отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю (36,5%) і мотиву до самореалізації і самоствердження в професійній діяльності (24,4%).

Установлено, що здобувачі вищої педагогічної освіти як чоловічої, так і жіночої статі провідним мотивом професійного зростання вважають отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю (чоловіки – 35,1%, жінки – 37%). Водночас чоловіки більше пов'язують професійне зростання з мотивом побудови кар'єри (26,6% проти 19,1% у жінок). Натомість жінки віддають більшу перевагу такому мотиву професійного зростання, як прагнення до самореалізації, самоствердження в професії (жінки – 26,7%, чоловіки – 14,9%).

Ключові слова: мотив, мотивація, професійне зростання, майбутні педагоги, заклади вищої педагогічної освіти.

Постановка проблеми. Одним із факторів забезпечення конкурентоспроможності України на світовому рівні є підвищення якості підготовки фахівців, розвиток в них позитивної мотивації до майбутньої професійної діяльності. На цьому наголошується і в Концепції «Нова українська школа» (2016 р.), оскільки для реалізації освітніх реформ на рівні загальної середньої освіти потрібен передусім умотивований вчитель, який прагне до самовираження та самореалізації.

У зв'язку з цим актуалізується проблема формування мотивації майбутніх учителів до професійного зростання на етапі їх фахової підготовки в закладах вищої педагогічної освіти (далі ЗВПО). При цьому формування мотивації до професійно-педагогічної діяльності й професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти має гармонізуватися з розвитком у них стійких, позитивних мотивів навчання.

Досягнення такого результату вимагає обізнаності щодо провідних мотивів навчально-пізнавальної діяльності й професійного розвитку майбутніх педагогів в освітньому процесі ЗВПО і на цій основі створення таких педагогічних умов, які слугуватимуть запорукою ефективного формування в них мотивації до професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ступеня наукової розробки проблеми свідчить про глибоку зацікавленість науковців у цій царині. У психологічній науці питання мотивів навчання й професійного розвитку особистості ґрунтовно досліджено в працях К. Абульханової-Славської, Л. Божович, В. Вілюнаса, Є. Ілліна, О. Леонтьєва та ін.

Питання розвитку професійної мотивації здобувачів вищої освіти склали предмет наукового пошуку вчених-педагогів, як-от: І. Галян, Ю. Калужна, А. Мельник, Л. Перетятко,

В. Фрицюк, В. Черній, С. Яланська та ін. Окремі наукові праці деталізують питання формування мотивів як навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, так і професійних мотивів з урахуванням спеціальності: В. Георгієв, Л. Демінська, Ю. Демченко, І. Зайцева, С. Ігнатенко, Г. Костишина, М. Моклюк, Ю. Патик, А. Сільвейстр та ін.

У зарубіжному науковому дискурсі питання взаємозв'язку навчання здобувачів вищої освіти і формування професійної мотивації розкрито в дослідженнях Wagner, R.; Hinz, A.; Rausch, A., Becker B. та ін.

Однак, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості наукових праць, присвячених проблемі дослідження, питання мотивації майбутніх педагогів до професійного зростання залишається актуальним і потребує нових підходів до їх вивчення й урахування в процесі організації освітнього процесу в ЗВПО в сучасних умовах.

Мета дослідження – на основі теоретичного узагальнення сутнісних характеристик мотивації особистості виявити домінуючі мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти на етапі фахової підготовки в ЗВПО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійне зростання особистості є процесом пізнання себе, виявлення своєї індивідуальності, розкриття своїх можливостей як в особистісному, так і в професійному аспектах. Зважаючи на це, дослідники [1; 9; 10] характеризують феномен «професійне зростання особистості» як складний багатофакторний процес розкриття внутрішніх потенцій особистості, що поєднує усвідомлення особистістю самої себе, виявлення своєї індивідуальності, прагнення розкрити свої можливості як у особистісному, так і в професійному аспектах.

Поняття «професійне зростання здобувачів вищої освіти» трактується як динамічне явище, що передбачає розкриття внутрішнього потенціалу особистості майбутнього фахівця, його потенційних можливостей, які ґрунтуються на внутрішній потребі в набутті загальних і фахових компетентностей, практичних умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, розвитку особистісних і професійно-значущих якостей, саморозвитку і самовдосконаленні. Дослідники [1; 3; 4; 8; 9] наголошують, що професійне зростання здобувачів вищої освіти відбувається за рахунок розв'язання суперечностей: між рівнем розвитку професійної компетентності здобувачів вищої освіти і тими вимогами, які висуваються до особистості фахівця, результатів навчання й діяльності з боку соціуму; між їхніми здібностями, нахилами та вимогами до професійної діяльності; між ціннісною сферою і цінностями суспільства. Результатом професійного зростання здобувача вищої освіти є підвищення рівня набутих загальних і фахових компетентностей.

Професійне зростання здобувачів вищої освіти, зокрема педагогічної, під час навчання в ЗВО є ефективним, якщо:

- основна роль у процесі навчання належить самому студенту; при цьому він усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю;
- навчання відбувається в процесі спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу;
- навчання здобувача носить характер самоосвітньої діяльності.

На основі праць учених [5; 6] встановлено, що мотиви (усвідомлювана особистістю причина поведінки й діяльності) здобувачів вищої освіти до професійного зростання обумовлені, насамперед, навчальними мотивами. Вони поділяються на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх належать: пізнавальний інтерес; бажання стати кращим; прагнення до самовдосконалення; бажання підвищити свій формальний і неформальний статус; отримати позитивну оцінку своєї особистості від викладачів, батьків, друзів; реалізувати власні здібності; досягти високих результатів навчання і майстерності в професійній діяльності; уникати неприємностей і покарань. До зовнішніх мотивів належать: бажання отримувати високий заріток, страх осуду з боку викладачів, батьків, колег; почуття відповідальності за результати навчання перед наставниками, рідними та близькими тощо.

Це дало підстави розглядати мотивацію здобувачів вищої педагогічної освіти до професійного зростання в контексті нашого дослідження як сукупність стійких мотивів і спонукань (внутрішніх і зовнішніх), що визначають зміст і спрямованість динамічного, неперервного і гуманістично спрямованого процесу зростання внутрішньої потреби в особистісному перетворенні, здатність до актуалізації внутрішнього потенціалу й усвідомленого вибору індивідуальної професійно-особистісної траєкторії й освітнього маршруту впродовж життя.

Зазначене вище було взято нами до уваги для виявлення й аналізу домінуючих мотивів професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти на етапі здобуття фаху.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди у жовтні-листопаді 2023 р. Для отримання емпіричних даних було розроблено гугл-форму анкети <https://forms.gle/UsufSn1ZtndeRxfa6>

Шановні студенти!

Просимо взяти участь в опитуванні, мета якого полягає у визначенні провідних мотивів професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти.

Вкажіть статть:

Зазначте рік навчання (курс):

Оберіть мотив професійного зростання, який для Вас є наразі пріоритетним:

- Бажання отримувати якомога більшу грошову винагороду;
- Прагнення уникати критики з боку викладачів, батьків, оногрупників;
- Бажання кар'єрного зростання;
- Потреба у досягненні соціального престижу, поваги оточуючих;
- Отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю;
- Прагнення до самореалізації, самоствердження в педагогічній діяльності.

В опитуванні взяло участь 511 респондентів: здобувачі вищої освіти бакалаврського і магістерського рівнів вищої освіти спеціальностей 014 (за предметною спеціалізацією) фізико-математичного факультету, факультету природничої, спеціальної і здоров'язбережувальної освіти, факультету історії і права, факультету іноземної філології, мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка.

Для проведення психодіагностики й укладання гугл-форми використовували адаптовані методики, як-от: тест «Мотивація професійної діяльності» (К. Замфір у модифікації А. Реан), тест «Діагностика рівня професійної спрямованості» (Т. Дубовицька), методика «Задоволеність педагога обраною професією» (у модифікації А. Реана) [7].

Отримані результати дають підстави стверджувати, що у здобувачів вищої педагогічної освіти першого року навчання, домінує мотив отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю (47,3%). Достатньо вираженими у цієї групи респондентів є такі мотиви, як прагнення до самореалізації, самоствердження в професійній діяльності

(20,9%) та бажання кар'єрного зростання (20,9%). Менш вираженими є мотиви отримання якомога більшої винагороди (7,7%) та досягнення соціального престижу й поваги оточуючих (2,7%). Це пояснюється тим, що здобувачі лише вступили на навчання, не впевнені в собі, у них ще не склалося достатньо системне уявлення про педагогічну професію, її роль у суспільстві. Вони лише почали знайомитися з дисциплінами психолого-педагогічного циклу й мало обізнані щодо оплати праці педагогічних працівників залежно від категорії, установленної на підставі атестації і сертифікації.

Аналіз результатів, отриманих у респондентів другої групи, а саме здобувачів вищої педагогічної освіти другого року навчання, вказує на домінування в них мотивів кар'єрного зростання (27%), отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю (23,8%) і прагнення до самореалізації в професії (23,8%). Здобувачі демонструють, що вони адаптувалися до умов професії і прагнуть реалізувати себе в ній. Дещо менш вираженими є мотиви отримання грошової винагороди (17,5%), уникнення критики з боку викладачів, батьків, одногрупників (4,8%), досягнення соціального престижу і поваги оточуючих (3,2%) (рис. 2).

У респондентів третьої групи (здобувачі вищої педагогічної освіти бакалаврського рівня третього року навчання) домінуючим є мотив задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю (36,9%), що закономірно викликає прагнення до самореалізації і самоствердження в професії (25,6%). Зазначимо, що за цими показниками мотивації простежується тенденція до їх зростання, що свідчить про усвідомлений вибір здобувачами спеціальності 014

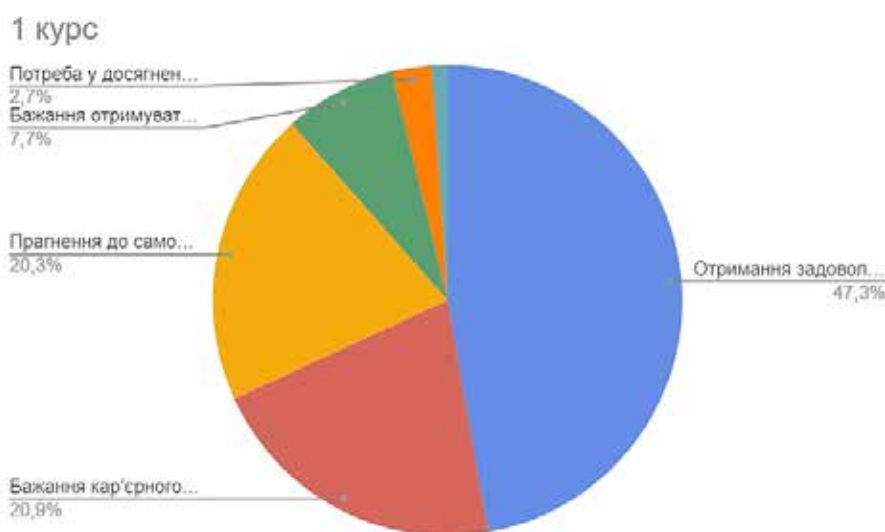

Рис. 1. Мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти бакалаврського рівня першого року навчання

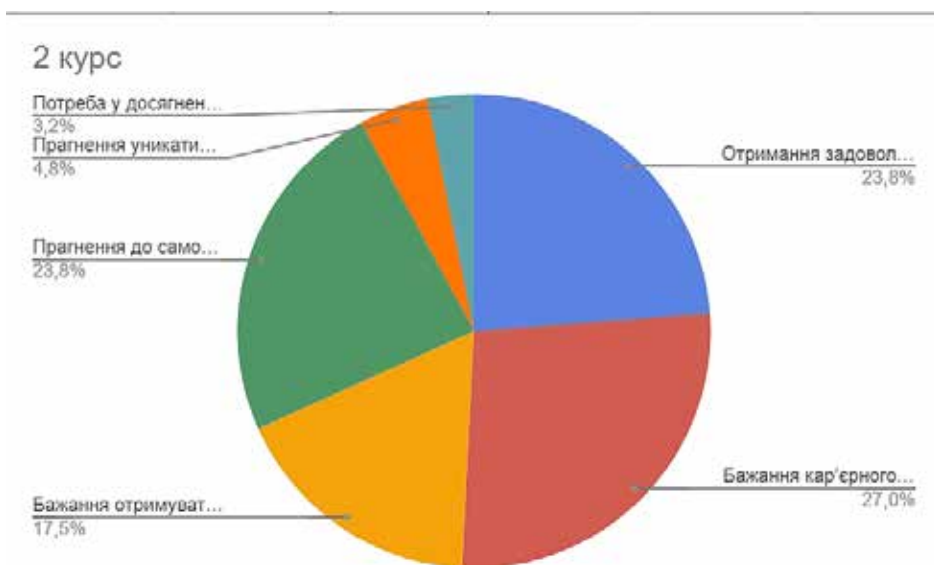

Рис. 2. Мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти бакалаврського рівня другого року навчання

Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) педагогічного фаху, усвідомлення потреби навчання упродовж життя для підвищення особистісного і професійного рівня. Зважаючи на це, мотив кар'єрного зростання для цієї групи респондентів склав 19%. Найменш вираженими є мотив уникнення невдач (уникнення критики з боку викладачів, батьків, одногрупників), 2,4% та досягнення соціального престижу й поваги оточуючих, 3,6% (рис. 3).

Натомість у здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти четвертого року навчання до переліку домінуючих мотивів (прагнення до самореалізації, самоствердження, 31,3%; отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю, 28,1%) додався

мотив отримання якомога більшої грошової винагороди – 25%. Це зумовлено, насамперед, тим, що більшість здобувачів четвертого року навчання уже працюють на робочому місці і сприймають педагогічну діяльність як основне джерело прибутку. Для цієї групи респондентів мотиви уникнення критики з боку викладачів, батьків, колег (одногрупників), 3,1% та досягнення соціального престижу, поваги оточуючих, 1,6% залишаються мало вираженими (рис. 4).

Така тенденція характерна і для здобувачів магістерського рівня вищої освіти першого року навчання: мотив отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю склав 27,3%, мотив отримання якомога більшої грошової винагороди 27,3%, праг-

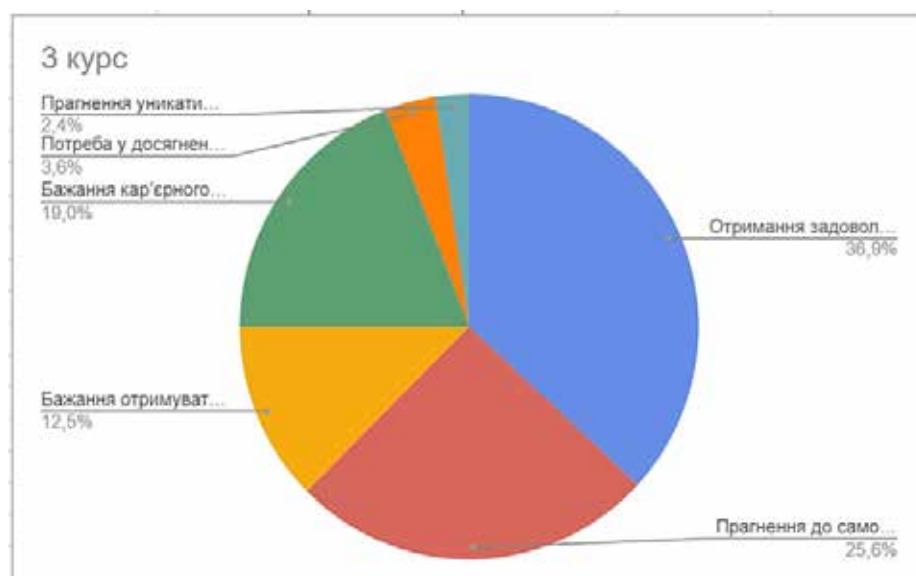

Рис. 3. Мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти бакалаврського рівня третього року навчання

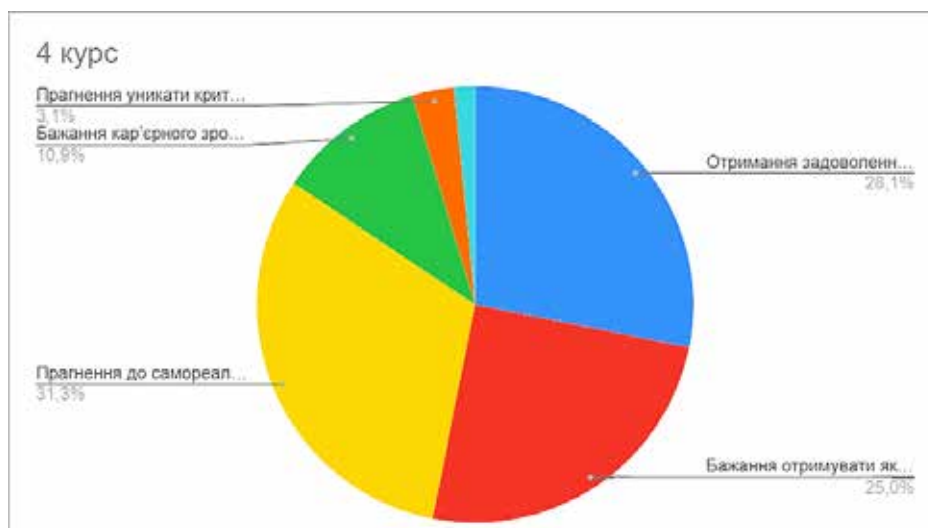

Рис. 4. Мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти бакалаврського рівня четвертого року навчання

нення до самореалізації і самоствердження в професії 22,7%. Менш вираженим є мотив кар'єрного зростання (18,2%), мало вираженим залишається мотив досягнення соціального престижу, поваги оточуючих, 4,5%, і зовсім не вираженим мотив уникнення критики з боку викладачів, батьків, колег (одногрупників), 0% (рис. 5).

Натомість для випускників магістерських програм спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) до домінуючих мотивів отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю 30,4%, прагнення до самореалізації і самоствердження в професії 30,4% додався мотив кар'єрного зростання, що обумовлено потребою працевлаштування, прагненням спробувати виконувати нові професійні обов'язки,

самореалізуватися як педагог. Водночас мотиви уникнення критики з боку викладачів, батьків, одногрупників і досягнення соціального престижу й поваги оточуючих у цієї групи респондентів узагалі не було виявлено (рис. 6).

Порівняння мотивів професійного зростання майбутніх педагогів за роками й рівнями вищої освіти дозволило представити узагальнені дані (табл. 1).

Найбільш вираженим мотивом професійного зростання у процесі навчання здобувачів за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) в закладах вищої педагогічної освіти є мотив отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю 36,5%, що свідчить про домінування внутрішньої мотивації професійного зростання.

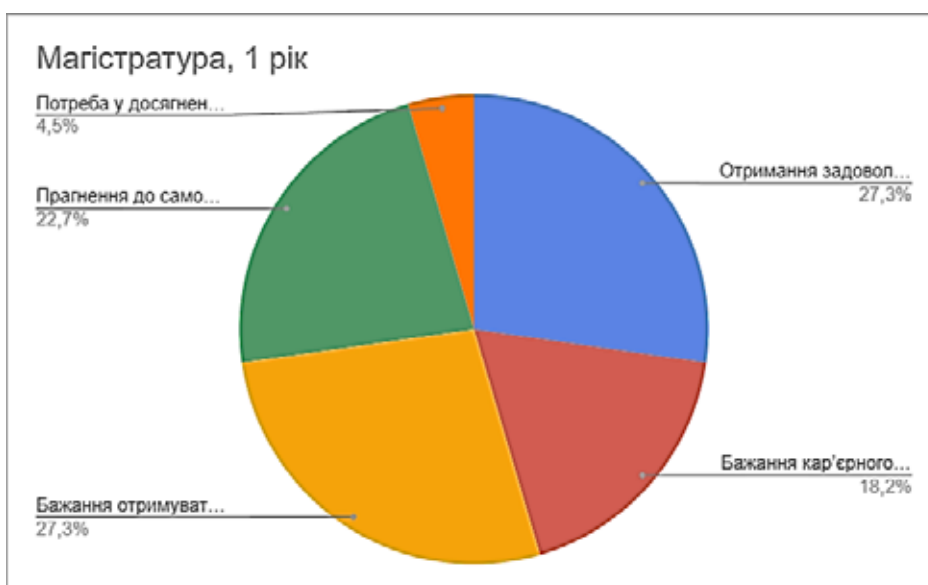

Рис. 5. Мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти магістерського рівня першого року навчання

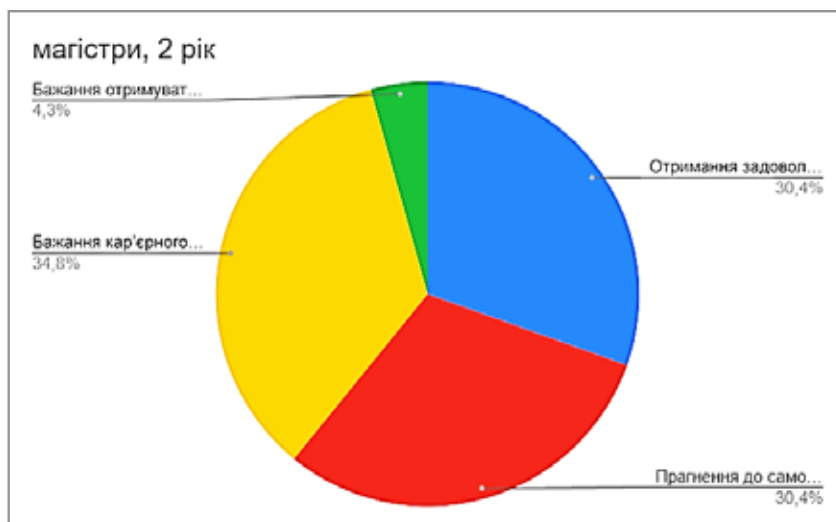

Рис. 6. Мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти магістерського рівня другого року навчання

Таблиця 1

Мотиви професійного зростання майбутніх педагогів у процесі здобуття вищої педагогічної освіти за роками навчання

Мотив	Курс	I бакалаврський рівень	II бакалаврський рівень	III бакалаврський рівень	IV бакалаврський рівень	I магістерський рівень	II магістерський рівень	Узагальнені результати
Бажаання отримувати якомога більшу грошову винагороду		7,7%	17,5%	12,5%	25%	27,3%	4,3%	13,6%
Прагнення уникати критики з боку викладачів, батьків, одногрупників		-	4,8%	2,4%	3,1%	-	-	2,5%
Бажаання кар'єрного зростання		20,9%	27%	19%	10,9%	18,2%	34,8%	20,5%
Потреба у досягненні соціального престижу, поваги оточуючих		2,7%	3,2%	3,6%	-	4,5%	-	2,5%
Отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю		47,3%	23,8%	36,9%	28,1%	27,3%	30,4%	36,5%
Прагнення до самореалізації, самоствердження в педагогічній діяльності		20,9%	23,8%	25,6%	31,3%	22,7%	30,4%	24,4%

Оберіть мотив професійного зростання, який для Вас є наразі пріоритетним:

521 відповідь

Рис. 7. Узагальнені дані щодо мотивів професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти

Рис. 8. Мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти залежно від статі

Дещо менш вираженим, але пріоритетним є прагнення до самореалізації, самоствердження в професії 24,4%, що сприяє формуванню позитивної мотивації до професійного зростання і побудови кар'єри. Зважаючи на це, достатньо вираженим стає мотив кар'єрного зростання – 20,5%, що свідчить про бажання майбутніх педагогів розвиватися у цій галузі.

Недостатня вираженість мотиву професійного зростання майбутніх педагогів для отримання якомога більшої грошової винагороди свідчить про низький рівень актуальності фінансового мотиву, оскільки більшість респондентів усе ще проживає з батьками і ще не зіштовхнулася з необхідністю самостійно себе забезпечувати.

Не вираженість мотивів уникнення критики з боку викладачів, батьків, одногрупників (2,5%) та потреби у досягненні соціального престижу, поваги оточуючих (2,5%) свідчить про впевненість майбутніх учителів у своїх силах, успішності професійної діяльності (рис. 7).

Аналіз емпіричних даних дозволив порівняти провідні мотиви професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти залежно від статі (рис. 8).

Установлено, що здобувачі вищої педагогічної освіти як чоловічої, так і жіночої статі провідним мотивом професійного зростання вважають отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю (чоловіки – 35,1%, жінки – 37%). Водночас чоловіки більше пов'язують професійне зростання з мотивом побудови кар'єри (26,6% проти 19,1% у жінок). Натомість жінки віддають більшу перевагу такому мотиву професійного зростання, як прагнення до самореалізації, самоствердження в професії (жінки – 26,7%, чоловіки – 14,9%).

Отже, отримані дані свідчать про домінування внутрішніх мотивів професійного зростання у здобувачів вищої педагогічної освіти, а саме: мотиву отримання задоволення від самого процесу навчання і оволодіння педагогічною майстерністю і мотиву до самореалізації і самоствердження

в професійній діяльності. Ці мотиви мають слугувати імперативом для створення і реалізації педагогічних умов формування мотивації до професійного зростання майбутніх педагогів в освітньому процесі закладу вищої педагогічної освіти.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. До перспективних напрямів належить обґрунтування педагогічних умов, способів формування мотивації професійного зростання здобувачів вищої педагогічної освіти за роками навчання.

Список використаної літератури:

1. Бирка М.Ф. Концептуальні засади підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 21. С. 69–73.
2. Білостоцька О.В. Структура мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Молодий вчений*. № 12.1(40). 2016. С. 387–391.
3. Браславська О., Озерова Л. Теоретичні основи формування професійної мотивації майбутнього вчителя в умовах фахової підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 2(22). 2020. С. 21–30.
4. Демінська Л.О. Аксиологічні засади процесу формування мотивації до професійної діяльності в майбутнього вчителя фізичної культури. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgjirbis_64.exe?..
5. Демченко Ю. Формування мотиваційного компоненту майбутніх учителів математики у процесі самоосвітньої компетентності. *Наукові записки*. 2014. Вип. 131. С. 71–75.
6. Іллін Є.П. Мотивація і мотиви (Є.П. Іллін; переклад з рос. мови, передмова та примітки Т.В. Тадєєвої. Тернопіль: Навч. книга – Богдан. 2013. 512 с.
7. Ковбасюк Т. Психолого-педагогічні особливості мотивації педагогів до професійної діяльності. *Нова пед. думка*. 2021. № 4(108). С. 62–68.

8. Омельченко Л.М. Внутрішня мотивація педагогічної діяльності: сутність та чинники. *Наука і освіта*. 2014. № 7. С. 128–130.
9. Поляков А.О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти : автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.04; ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків, 2008. 19 с.
10. Староста В., Говдош А. Розвиток професійної мотивації майбутніх учителів у процесі педагогічної практики. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 13. 2016. С. 34–40.
-

Zelenska L., Zelenskyi B. Professional growth of future teachers: the analysis of dominant motives

The article presents the theoretical scientists' generalizations about the essential characteristics of the definitions "professional growth of individual", "professional growth of students of higher education", "motivation of students of higher pedagogical education towards professional growth". Empirical research was conducted on the basis of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University with the aim of identifying the dominant motives for professional growth of higher pedagogical education graduates, such as: the desire to receive the greatest possible monetary reward; the desire to avoid criticism from teachers, parents, classmates; the desire for career growth; the need to achieve social prestige, others' respect; the satisfaction from the process of learning and mastering pedagogical skills; the striving for self-realization, self-affirmation in pedagogical activity. We took into account the gender and applicants' (in the field of 014 Secondary education) year of study of (by subject specializations). The sample consisted of 511 respondents.

The obtained data indicate the dominance of internal motives for professional growth of students of higher pedagogical education, namely: the motive for obtaining satisfaction from the process of learning and mastering pedagogical skills (36.5%) and the motive for self-realization and self-affirmation in professional activity (24.4%).

It was established that both male and female students of higher pedagogical education consider satisfaction from the learning process itself and mastering pedagogical skills to be the leading motive for professional growth (men – 35.1%, women – 37%). At the same time, men more often associate professional growth with the motive of building a career (26.6% versus 19.1% for women). Instead, women give greater preference to such a motive for professional growth as the desire for self-realization, self-affirmation in the profession (women – 26.7%, men – 14.9%).

Key words: *motive, motivation, professional growth, future teachers, institutions of higher pedagogical education.*